

INDUSTRIALIZACIJA V 19. ST.

INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA

- **INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA**= korenite spremembe v delu, in na področju gospodarstva (delo v tovarni in ne več doma, tehnični razvoj, prehod iz ročnega na strojno delo)
- od 2/2 18. st. se prične uveljavljati stroj – začetek dobe mehanizacije
- gospodarstvo se prične naglo spreminjati
- pride do industrijske revolucije, ki je prinesla številne gospodarske in socialne spremembe
- ljudje od nje veliko pričakujejo, vendar z nekim strahom in skrbmi
- za industrializirano deželo so značilni : organizacija dela
 - masovna proizvodnja
 - delitev dela
 - uporaba stroja namesto človeka
- nastanek tovarn povsod povzroči spremembo → izdelki se pocenijo (lahko jih kupujejo tudi revnejši ljudje)
 - velika količina izdelkov
- na prelomu v 19. st. je **VELIKA BRITANIJA** prva država, katere družbo in gospodarstvo je zajela industrializacija
- ZAKAJ? Prou tuki? Zaradi kolonij → lahka pridobitev surovin
 - Politični razlogi → ni absolutistična država
 - Socialni razlog → naraščanje prebivalstva
- **POGOJI ZA RAZVOJ V VB:**
 - Najbolj razvita v Evropi
 - Ustrezna geografska lega
 - Rudno bogastvo – železova ruda + premog
 - Ladjevje
 - Gospodarska dejavnost

Katere okoliščine so omogočile angleško industrializacijo:

1. **GOSPODARSTVO**

- kolonije → lahko dobijo surovine
 - čezmorska trgovina prinaša dobiček → kapital v rokah posameznikov (trgovanje s S. ameriko + indijo)
 - trgovina s sužnji (iz afrike v ameriko)
 - VB je bogata surovinami = železo, premog in energetskimi viri = voda
 - Ugodne prometne povezave (železnica)
 - **GOSPODARSKI LIBERALIZEM**= proizvodnja česarkoli (svoboden pretok med državami) ; ponudba – povpraševanje
 - Ni cehov
- ZAKAJ? Zavirajo napredek, ne dopuščajo konkurence

2. **POLITIKA**

- meščanski parlamentarni sistem (1215 listina svoboščin) → omejena moč vladarja
- 1688 bill of rights – kralj se želi odkupiti ljudstvu zato vlaga v gospodarstvo – industrijo
- Meščani zahtevajo ustavo – parlament z volilnim cenzusom (popolna gospodarska svoboda)
- Razvoj znanosti : matematika, fizika, zdravila, ...
- Prebivalstvo narašča → delovna sila

3. **DRUŽBA**

KMETIJSTVO:

- intenzivno obdelovanje zemlje
- izsuševanje močvirij
- namakalno poljedelstvo
- nova orodja _ plug s kovinskim rezilom, sejalnik s konjsko vprego,...
- uvajajo gnojenje
- kmetijski stroji – mehanizacija
- industrializacija uživa ugled → brez dela ni hrane
- **ZAKAJ** narašča prebivalstvo v mestu ? kmetje vzrejajo ovce, zato rabijo pašnike, zato vzakupne kmete podijo iz zemlje → gredo s trebuhom za kruhom v mesto

OSNOVNE ZNAČILNOSTI TEHNIČNE REVOLUCIJE

- gre za korenite tehnične spremembe
- največji pomen ima za TEKSTILNO INDUSTRIJO
 - najprej se pojavi v tkalstvu: lastniki bombažnih predilnic, množično proizvajajo blago
 - začnejo nastajati tovarne, ki izdelujejo stroje za ta namen – še večje proizvodnje (v bombažni ind.)
 1. LETEČI ČOLNIČEK – Keyev
 2. SPININIG JENNY – Hargreaves
 3. STATVE NA VODNI POGON – Arkwright
 - = industrializacija v tekstilu prinese propad starih, tradicionalnih obrti ter zmanjšuje število zaposlenih in bogatenje posameznikov
 - najpomembnejši izum industrijske revolucije je PARNI STROJ L. 1782 – J. Watt (ne izumi ga on, vendar ga izpopolni do mere uporabnosti)
 - = nadomesti : vleka živine, voda ali voda nista konstanta
 - uporabljajo ga v tekstilni industriji prvo, kasneje rudarski, prometu in v kmetijstvu, pa tudi za pogon drugih strojev : LOKOMOTIVA 1825 – Stephenson
 - PARNIK 1807 – Clearmont
 - JADRNICA Savannah 1819 prepluje atlantik
 - na začetku so tovarniški delavci KMETIJE in REVEŽI, ki so bili vajeni trdega dela
 - naslednja veja industrije, kjer se je začel uporabljati parni stroj je bila RUDARSTVO in PREMOGOVNIŠTVO
 - rudo surovega železa so na star način topili z ogljem, nato s črnim premogom → zdaj ga pričnejo topiti s koksom
 - PUDLANJE = nov postopek pridobivanja kovnega železa
 - rudarstvo se razvije zaradi povečane potrebe po rudi v industriji
 - Krupp = postavi tovarno za jeklo in jeklene izdelke ; njegov sin pa izdeluje topove – znani
 - z rastjo industrije postaja transport vse pomembnejši :
 - oceni pripeljati surovino do tržišča
 - gradnja prekopov, cest, železnic, mostov,... (macadam – makadam)
 - vozove in kočije zamenja VLAK → razvoj železnic = omogoči gradnjo industrijskih središč proč od mestnih naselij → V NOTRANJOSTI → onesnaževanje

POMEN ŽELEZNIC:

- odnos je na začetku pozitiven
- hitrejši prevoz, več prepeljanega, cenejši
- industrijska središča bližje surovinam = INDUSTRIJSKI BAZENI

NEGATIVNA STRAN:

- propad starih kmečkih obrti – kmetje se je bojijo, plaši in pobija jim živino
- onesnaževanje v notranjosti

VPLIV INDUSTRIALIZACIJE NA GOSPODARSKE IN DRUŽBENE RAZMERE NA EVROPSKI CELINI

KONCENTRACIJA IN CENTRALIZACIJA INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE

- iz VB se gospodarski liberalizem in industrializacija širita na kontinentalno evropo
- v evropi še prevladujejo absolutistični režimi s stanovsko družbo, ki omejujeta industrializacijo
- kapital je majhen, razdrobljen – zaradi državnih omejitev
- evropa v razvoju zaostaja – VB je tovarna sveta: doživela je obdobje izrednega razvoja. S svojimi izdelki preskrbuje cel svet
- tlačanstvo na podeželju ne zagotavlja dovolj delovne sile
- meščanstvo nima dovolj politične svobode
- evropo od VB loči tudi celinska zapora = prepoved trgovanja z VB
- iz Vb se najprej pričnejo izvažati parni stroji

- industrializacija povsod poteka podobno, vendar nekatere pokrajine izstopajo : zaradi razvoja tehnike taljenja za pridobivanje jekla so središča industrializacije lahko nastala le v pokrajinah z nahajališči premoga in železa (porurje, ob reki loari, seni, s. francije, gornja šlezija)
 - drugod kjer teh surovin ni so industrijska središča nastajala v glavnih mestih : pariz, berlin
 - Ali na križiščih poti : koln, lyon
 - Ali v pristaniščih : marseille, hamburg, rotterdam
- industrializacija se prične v ZAHODNI EVROPI: nizozemska, belgija, francija, nemčija → te s ekmalu izenačijo z VB
- španija in portugalska, rusija ostaneta kmetijski državi
- v R-NC ne pride do industrializacije zaradi močnega absolutizma in slabo razvitih gospodarskih panog (šele v 19. st.)

SPREMEMBE V KMETIJSTVU

- evropsko kmetijstvo se je v 18., 19. st. hitro razvijalo zaradi opuščanja starega tripoljnega sistema in novih metod kolobarjenja, obdelovanja vse večjih površin, izmenjave posevkov
- zaradi menjave zaporedja poljščin, novih rastlin, uporabe boljših semen so bile letine bolj donosne
- v uporabo postopoma prihajajo tudi novi kmetijski stroji – več pridelanega
- vzgojili so nove pasme živine, bolj odporne
- spremenili so način gnojenja – hlevska živinoreja
- kmetijski priročniki so seznanjali z novimi postopki,...
- zaradi rasti prebivalstva v mestih je naraščala tudi potreba po živilih → vzpodbudi kmete k intenzivnejšem obdelovanju in širitvi polj
- izboljšave in novosti so omogočile povečanje proizvodnje zato so uporabili izraz kmetijska revolucija, čeprav bi bil izraz kmetijska evolucija bolj primeren
- spremembe so dolgoročne
- sredi 19. st. je delež zaposlenih v kmetijstvu v VB bistveno manjši kot v drugih deželah
- na evropski celini je večina kmetov imela omejene pravice, zaradi prekomerne razkasanosti → kmetje odhajajo v VB, da se seznanijo z novimi tehnikami, stroji,... → tako se tehnika razširi tudi po evropi
- okoli l. 1850 je zemljiško gospodstvo, ki je kmeta privezalo na svojo zemljo in ga sililo k obdelovanju izginilo, po zemljiški odvezi tudi v hbsb monarhiji
- odslej so bili kmeti enaki pred zakonom, niso pa dobili pravice do zemlje
- podeželski proletarijat in tako industrijski proletarijat je še vedno rasel
- ker se je industrijska revolucija omejila le na mesta, je ostalo ostalo kmečko
- spremembe v kmetijstvu so povezane z industrializacijo → pridelani presežki so tvorili kapital, ki so ga investirali v transport in industrijska podjetja, ki so prispevala k nadaljnji razširitvi novih tehnik

NARAŠČANJE PREBIVALSTVA

- naraščanje prebivalstva je največja posledica industrializacije
- povečan je pretok kmečkega prebivalstva v mesta
ZAKAJ? Izguba zemlje in pojav železnice (uvoz cenejših izdelkov, propad starih obrti – izguba denarja)
- rast prebivalstva je v deželah raznolika in nastopa v različnih časovnih intervalih
- rasti pričnejo mesta: berlin, pariz, dunaj, london
 - = urbanizacija
- težnja k rasti mest, naraščanje proizvodnje v kmetijstvu, napredek v industriji, bančništvu so prinesle zadovoljitev življenjskih potreb, tudi izboljšanje splošnih življenjskih razmer

- k rasti prebivalstva prispevajo različne okoliščine:
 - upadla stopnja umrljivosti – napredek medicine, higijene
 - migracije

NAJPOMEMBNEJŠI RAZLOGI ZA MIGRACIJE:

- preveliko število otrok
- propadanje tradicionalnih obrti
- železnica

- vasi ne morejo prehraniti rastočega prebivalstva - vasi obubožajo – kmetje gredo v mesto s trebuhom za kruhom
- industrija obljublja hiter zaslužek

Sproži se proces PRAZNJENJA VASI = prebivalci podeželja so se preselili v mesta ali industrijska središča, kjer so si poiskali delo in zaslužili več (dotok iz vasi v mesta se okrepi predvsem v 2/2 19. st.)

→ kmečko prebivalstvo se zmanjša iz 2/3 na 1/3

- ljudje množično iščejo delo v ameriki, avstraliji

- najbolj množično je izseljevanje iz dežel, kjer se industrija razvija počasi, da bi delo našli vsi ki ga iščejo (španija, rusija, portugalska); zaradi socialnih stisk; nočejo v vojsko

↓
 POSLEDICA: brezposelnost, pomanjkanje hrane, oblek,... prostorske stiske, higienske razmere so slabe
 - meščanstvo

MEŠČANSTVO

- Z rastjo industrije, bančništva, trgovine raste vpliv meščanstva
- meščanstvo je nosilec industrializacije → propad stare stanovske ureditve, manufaktur, založništva, cehov,...
- meščanstvo postaja vse bolj pomembno.
- merilo uspeha je položaj v družbi
- cilji meščanske vzgoje so pridnost, delavnost. → pomembne so tudi zahteve po individualni in gospodarski svobodi, pozivanje k pravni in ustavni državi
- meščanstvo se je strogo ločevalo od delavstva, s katerimi ni hotelo imeti nič skupnega
- številčno skromno meščanstvo se je razlikovalo glede na izvor, dohodke in izobrazbo :
 1. med meščane po premoženju štejemo : tovarnarje, bankirje, veletrgovce, posestnike kapitala
 2. meščane po izobrazbi : zdravnike, odvetnike, učitelje (predstavniki svobodnih poklicev)
 3. k meščanstvu štejemo še pripadnike malomeščanstva : majhne samostojne trgovce, obrtnike in nižje uradnike

DELAVCI

- v industrializaciji nastaja nov sloj: INDUSTRIJSKI DELAVCI
- gospodarstveniki so v 19. st. industrijsko delavstvo poimenovali kot blago, katerega cena je odvisna od ponudbe in povpraševanja
- industrijski delavci so najštevilčnejši sloj
- gospodarstvenik izbere tiste delavce, ki so pripravljeni delati največ za najnižjo plačo

ZNAČILNOSTI TEGA SLOJA:

- slaba plača – če ima tovarnar na razpolago več delavcev jim tako zniža plačo, da komaj preživijo
- slabi pogoji za delo – ni higijene, ni varnostnih ukrepov, nesreče, ni nedeljskega počitka, vlaga, prah
- dela cela družina
- stroga delovna disciplina – če kdo zamudi na delo mu odtrgajo od plače, če je proizvod slab plača delavec,...
- živijo v barakarskih naseljih
- pokojninskega in zdravstvenega zavarovanja ni
- nimajo nobene zaščite nad samovoljnimi podjetniki
- delajo tudi po 16 h na dan

DELOVNI POGOJI:

V nekateri industriji delo temelji na delu otrok in žensk → zaradi njihovih majhnih ročic, spretnosti
 Delajo tudi 12h. delo zdravju škodljivo zaradi vlage in prahu. Nekvalificirana delovna sila – zato mogoče zbijanje cene (najmanj so plačane ženske in otroci)

SANOVANJSKE RAZMERE:

Slaba, cenena, na pol porušena stanovanja → brez kanalizacije in vode → širjenje bolezni – velika umrljivost otrok

- delavci so se zaradi nemogočih razmer začeli upirati – razloge za revščino in nesreče valijo na stroje, zato jih razbijajo = LUDIZEM
 → upori so zadušeni, veliko je mrtvih, ranjenih
- kasneje delavci spoznajo, da so za vse krivi podjetniki, ki obdržijo večino zaslužka
- ženske opravljajo tudi slabo plačano delo na domu
- delavke v tovarnah so slabše plačane kot moški
- v industriji morajo delati tudi otroci → največkrat delajo v rudnikih premoga in železove rude

DRUGA INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA

- za drugo industrijsko revolucijo je značilna uporaba ELEKTRIČNE ENERGIJE, ki je odločilna za vzpon strojne industrije
- ELEKTRIKA in MOTOR Z NOTRANJIM IZGOREVANJEM počasi prekositata parni stroj
- Pomembna postane NAFTA in PLIN
- Pričnejo uporabljati znanost v tehničnem napredku (zato = ZNANSTVENO – TEHNIČNA REVOLUCIJA)
- UVELJAVLJA SE TIMSKO DELO (laboratorijsko, eksperiment,...)
- Značilna je bolj pospešena uporaba gospodarskih sprememb → zlata doba industrije

- Industrijska revolucija je že v 1/2 19. st. dosegla ZDA → doživi močno povečanje prometa, širitev industrije, prebivalstva, premoženja,...
- Močno se razvije tudi moderno kmetijstvo
- Notranji trg v ZDA se poveže z železnico
- Hiter industrijski razvoj je pospeševal koncentracijo kapitala
- Jug je zaostajal za razvitejšim severom
 - = okoli l. 1900 pa ZDA prevzamejo vodstvo v svetovnem gospodarstvu
- Na daljnem vzhodu napreduje japonska
- V Evropi pa nemško cesarstvo

- Izraz naraščajoče prepletenosti svetovnega gospodarstva in zrcalo napredka industrije so bile svetovne razstave
- Z drugo industrijsko revolucijo je značilen tudi model organiziranega kapitalizma
 - prihaja do centralizacije in koncentracije v trgovini, zavarovalništvu, industriji, bančništvu

- pomembna je kemija = nadomeščanje naravnih surovin z umetnimi (plastične mase, umetna gnojila, zdravila, umetne tkanine,...)

LOUIS PASTEUR – spozna, da so mikrobi povzročitelji bolezni. Prva cepiva in postopek pasterizacije

ROBERT KOCH – utemelji bakteriologijo, odkril povzročitelje vraničnega prisada, tuberkuloze, kolere

CONRAD RONTGEN – rentgenski žarki

ALFRED NOBEL – dinamit = od njega nobelova nagrada na področju znanosti

MARIE CURIE –radioaktivni elementi RADIJ

- biologija

CHARLES DARWIN – razvije evolucijsko teorijo

DIMITRIJ MENDELEJEV – periodni sistem

GREGOR MENDEL – zakoni genetike

JONS BERZELIUS - vpelje simbole za elemente

- fizika = napreduje elektrotehnika

ALEKSANDER VOLT – baterija

MICHAEL FARADAY – elektrika in magnetizem

SIEMENS – dinamo

G. BELL – telefon

EDISON – električna žarnica

DAIMLER – bencinski motor

TESLA – izmenični tok

WRIGHT – letalo

ALBERT EINSTEIN – relativnostna teorija

ZEPPELIN - ceppelin

THOMAS – GLITCHORSTON – postopek pridobivanja jekla (iz slabše železove rude)

HENRY FORD – tekoči trak

KAREL BENZ – motor z notranjim izgorevanjem na bencin

SIEMENS – MARTINOV / BESSEMERJEV – postopka za pridobivanje jekla → cenejša in hitrejša

UKINJANJE CARINSKIH ZVEZ, NASTAJANJE DELNIŠKIH DRUŽB, BANK IN POVEZOVANJE KAPITALA

- industrijska revolucija zajame tudi evropo, kmalu nastanejo industrijska središča
- proces organizacije kapitala se prične zaradi dragih tehnoloških postopkov, ki dražijo proizvodnjo in zaradi gospodarskih kriz
- majhna in tehnološka manj razvita industrijska podjetja nimajo možnosti za obstoj
- nihanje kapitala
- ponudba kmalu prerase povpraševanje → prodaja se ustavi → brezposelnost – veliko podjetij propade → iskanje novih tržišč
- podjetja se pričnejo povezovati : HORIZONTALNO ali VERTIKALNO

podjetja se združujejo v

KARTELE = lastniki samostojnih podjetij so obdržali svobodo proizvodnje in notranjo organizacijo.

- delničarji se dogovarjajo o ceni blaga na trgu, Enotnem nastopu na tržišču, razdelitvi Tržišča (r-nc)

TRUSTE = oblike združevanj notranje svobodnih združenj podjetij iste stroke (konkurenčna podjetja)

- skupna uprava (rockefeller)

KONCERNI = združenja več trustov različnih panog (proizvodnja, Transport,...)

→ pride do velike koncentracije kapitala s ciljem doseči prevlado na trgu = MONOPOL

- podjetja se začnejo vpletati v državo – država se zavaruje z novimi carinami
- svoboda v mednarodni trgovini izginja
- Začetek ustvarjanja svetovnega trga → poenoti se ko močnejše države sprejmejo zlato za podlago denarnih sistemov

DELAVSKO GIBANJE IN SOCIALNO VPRAŠANJE

- delavsko gibanje želi odpraviti razredno razklanost družbe (eni s silo, drugi v parlamentu)
- ob političnem boju pa se oblikujejo sindikati

ZNAČILNOSTI ORGANIZIRANEGA DELAVSKEGA GIBANJA:

- delavski sindikati
- delavska samopomoč
- potrošniške in socialne zadruge

- industrijski proletariat je zaradi slabih razmer prisiljen k uporabi → nastanek socialističnega delavskega gibanja (socialno – revolucionarni izbruhi)
- socialistično delavsko gibanje želi ustvariti BREZRAZREDNO DRUŽBO
- nezadovoljstvo s slabimi bivalnimi razmerami, higieno in delovnim časom se prvo kaže v ludizmu
- prva organizirana akcija delavstva je ČARTISTIČNO GIBANJE (1. politična organizacija)- prej ekonomske

ZAHTEVI: splošna in enaka volilna pravica

Preureditev VB v demokratično državo

DOSEŽKA: izboljša se položaj delavstva – zakon o 10h delu

Omejitev dela otrok

- nekateri meščanski izobraženci menijo, da je boljše življenjske razmere doseči z reformo družbe- UTOPIČNI SOCIALISTI (kritično gledajo na izkoriščanje v družbi)

CHARLES FOURIER= ve, da je glavni motiv kapitalizma dobiček. zavzema se za ustanavljanja FALANG-samozadostnih zadrug, ki naj bi rešile delavstvo.

SAINT SIMON= zavzema se za socialni prevrat → družbo upravlja PRODUKTIVNI RAZRED, verjame v razum in moralo – nastalo na pobudo bogatih

Sovražnik: fevdalizem – aristokrati

IZHOD: povezava med kapitalisti in delavci. Delitev družbe na : produktivne : kmetje, delavci, obrtniki

Neproduktivni : vojaki, uradniki

ROBERT OWEN= delavci naj sami ustanavljajo proizvodne zadruge in naj tako kapitalistom odvzemajo delovno silo. Želi reformo meščanske družbe, zasebne lastnine.

ZAKAJ? So utopični? Samo razmišljajo, sami pa sploh niso delavci

- Zelo dejavna je pacifistka Bertha von Suttner – zelo dejavna v zvezi avstrijskih ženskih društvih, kljub prepovedi političnih društev za ženske
- Cilji socialdemokratskega društva pa so povsem drugačni (vodja – Adelheid Popp)
- Razen socialdemokratske stranke se večina strank ni navduševala nad zahtevami po popolni enakopravnosti žensk na političnem področju
- Volilno pravico so imele le ženske, ki so plačevale davke, vendar so namesto nje morali voliti njeni zastopniki. Volile pa so lahko le v občinske volitve.

- V koncu 19. st. se je začelo žensko vprašanje pojavljati tudi na slovenskem
- Za prvoborko za ženske pravice velja : Marija Murnik Horak – organizirala je delo žensk na dobrodelnem in narodnem področju
- delovale so brez organizacije zato so jim rekli NARODNE DAME
- Pomembno vlogo imata še Zofka Kveder in Pavlina Pajk
- Pomembno je DRUŠTVO SLOVENSКИH UČITELJIC
 - Zavzemajo se za : odprava materialnega in idejnega neenakega obravnavanja
 - Diskriminacijo žensk
 - Proti celibatu učiteljic
 - Volilno pravico

- SPLOŠNO ŽENSKO DRUŠTVO – predsednica Franja Tavčar
- POMEN: namenjeno je vsem slovenkam ne glede na poklic
 - zada si cilj dvigniti izobrazbo članic
 - spodbujati izobraževanje deklic
 - prireja predavanja, razstave,...
 - zaščita ženskih pravic, samohranilk,...